

Pozn.:

výrazy jazyka jsou psány v uvozovkách („pes“), význam výrazu je psán kurzívou (*pes*) a objekt-referent výrazu je psán velkými písmeny (PES)
definované výrazy jsou podtrháváné
mentální reprezentace je psána jako MR

ATOMISTICKÁ SÉMANTIKA:

REALISTICKÁ VERSUS MENTALISTICKÁ TEORIE VÝZNAMU

Podle atomistické sémantiky označují výrazy přímo své významy.

Např.:

„pes“ označuje *pes*

A. Extenzionální sémantiky

Podle extenzionální sémantiky je významem výrazu jeho **rozsah ve světě** - extenze: soubor věcí, které jsou výrazem označeny.

intuice: význam je věc/objekt, ke které výraz referuje (dále referent)

Např.:

„pes“ označuje PES

i) Příklad, kdy výraz označuje jeden referent

Př.: „současný americký prezident“ označuje GEORGE BUSH

Protipříklad 1:

Pokud je GEORGE BUSH jako konkrétní osoba významem výrazu „současný americký prezident“, potom tazatel, který nezná současnou politickou scénu USA a který se ptá: „Kdo je současným americkým prezidentem?“, neví, na co se ptá, protože nezná význam výrazu „současný americký prezident“ a tudíž ani své otázky. (viz Tichý, 1996)

Protipříklad 2 (viz Frege, 1992):

- Významem „Jitřenka“ a „Večernice“ je podle extenzionalistické teorie referent/astronomický objekt planeta Venuše.

- Oba výrazy tedy musí mít stejný význam (musí být **synonymní**), tj. musí být možné je **vzájemně nahrazovat**.

- Nahradíme ve větě „Jitřenka je Večernice“ výraz „Večernice“ výrazem „Jitřenka“; pak dostaneme větu „Jitřenka je Jitřenka“. Podle výchozího předpokladu by věta tímto nahrazením neměla změnit význam.

- Druhá věta však má **jiný význam**: je to triviální pravdivá věta, která nemá informační hodnotu, na rozdíl od věty první, která triviální není – chceme-li se zeptat, zda je Jitřenka Večernice, nemůžeme použít druhou větu. Proti předpokladu tedy obě věty resp. oba výrazy mají rozdílný význam, ačkoliv referují ke stejnému objektu.

Frege postuloval kategorii smyslu, který pojímal jako **způsob danosti** referentu: VENUŠE je „Jitřenkou“ dána jako objekt na ranní obloze, kdežto „Večernicí“ jako objekt na večerní obloze. Rozdílný smysl obou výrazů odráží jejich sémantické rozdíly.

Fregův **smysl** předznamenává pojetí významu v moderních realistických koncepcích. Další autoři navazující na Fregea nemohli tuto kategorii opominout – hlavní diskuze je nadále vedena o tom, jak smysl přesně vymežit, aby zastupoval význam.

ii) Příklad, kdy výraz označuje více referentů

Př.: „kniha“, „pes“ ...

K modelování významu/extenze těchto výrazů se používá množin: význam je množina individuí, ke kterým výraz referuje.

Př.: „pes“ označuje {ALÍK, FÍK, ĚAPINA, ...} a „černý“ označuje {ČERNÉ BRÝLE, ČERNÁ VLAJKA, TMA, ALÍK, ...}

složený výraz „černý pes“ by se pak modeloval jako průnik obou množin – v průniku by zůstala všechna individua, která jsou jak psy tak černá, tj. vidíme, že by tam patřil určitě ALÍK.

- Tento způsob užívání množin však vystihuje významy složené jednoduchým predikativním způsobem. Při modelování složitějších vztahů (např. *náležení něčemu*) selhává:

Protipříklad (Bolzano):

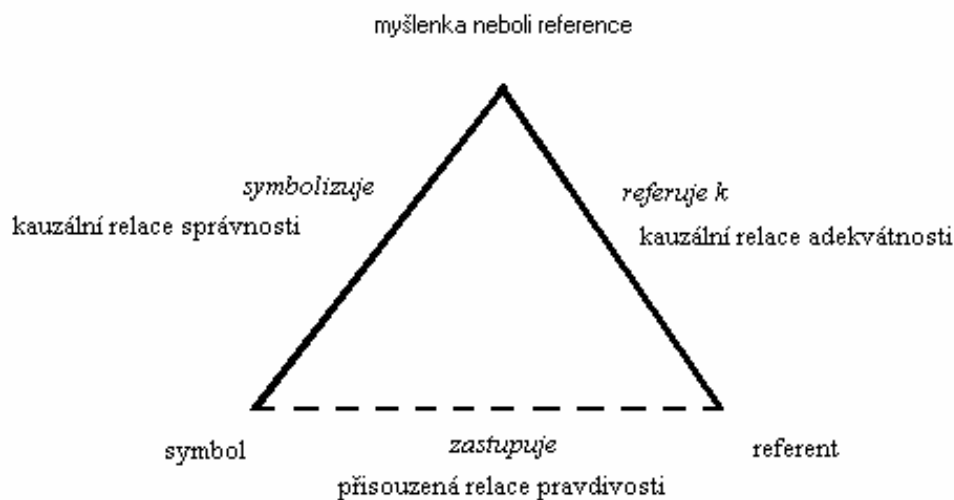
Výrazy „učený syn neučeného otce“ a „neučený syn učeného otce“ by měly mít podle uvedeného přístupu stejné významy, což zjevně odporuje naší intuici.

K mentalizaci/psychologizaci extenzionální sémantiky

Obecné rysy mentalistické atomistické teorie významu: významy jsou

1. *mentální jednotliviny* v „hlavách“ lidí – jednotlivé MR
2. *empirické objekty* (v prostoru a v čase)
3. *působí kauzálně* (na chování, na jiné mentální stavy)
4. *musí splňovat podmínku intersubjektivit*: identické u různých lidí

Mezi výraz a referent je třeba umístit psychologickou instanci:

Obr. 1: Trojúhelník reference (Ogden, Richards, 1946, s. 11)

komentář: Z modelu Ogdena a Richardse vychází kognitivně-psychologický přístup, který se snaží specifikovat, co přesně instance myšlenky je (místo ní si můžeme dosadit také význam, MR). Symbol je zástupná instance (zde mu říkáme výraz), která nepřímou (přes myšlenku) zastupuje referent.

Problém: jakým způsobem upřesnit MR (myšlenku) v tomto modelu, když význam musí splňovat **intersubjektivitu** (viz Peregrin, 1999)? Zde nutné vyjasnit, jak mohou být dvě MR různých lidí identické, když to jsou **empirické objekty**.

Pokud půjde o **imaginativní MR**, tak stěžívá: představy se liší od člověka k člověku a nejsou konstantní ani u jednoho člověka. **Propoziční MR** by mohly být lepším kandidátem, ale bylo by třeba ukázat, jak mohou být identické napříč lidmi, když má jít o empirické objekty.

Odpověď: variabilita jednotlivých MR nevádí, protože nejsou identické samy o sobě (tedy ve svých výskytech), ale jsou identické **typově** – např. všechny varianty MR psa jsou stejného typu (jde o „psí MR“).

Námítka: neodsouává se tak jenom řešení původního problému? - Jak vysvětlit typovou identitu? čím je způsobena? ...

B Intenzionální sémantiky

Pro to, abychom unikli z pastí extenzionální sémantiky, musíme význam vztáhnout k něčemu, co je nezávislé na aktuální extenzi: k entitám zvaným **intenze**, které neberou v potaz jenom extenzi v aktuálním stavu světa, nýbrž extenze ve všech možných stavech světa - ve **všech možných světech**.

K metafoře možných světů:

(viz Kolář, 1999)

- o našem světě můžeme uvažovat tak, že ho rozložíme na dílčí **stavy**, které jsou vyjádřené **fakty (svět jako souhrn faktů)**, př. faktu: sníh je bílý, nejvyšší hora je MT. Everest;
- je ale možné si představit svět, kde je sníh modrý a nejvyšší hory je Říp, takovéto světy jsou **logicky možné**
- takovýchto logicky možných světů můžeme vytvářet nekonečně mnoho, jediná podmínka při tom je, že musí být **logicky konzistentní** (např. nelze, aby Říp byl a nebyl nejvyšší horou)

S použitím možných světů by potom „pes“ nereferoval k množině psů v aktuálním světě, ale spíš k množinám psů ve všech možných světech, tj. k intenzi, což je **funkce**, která **každému možnému světu přiřadí množinu psů** (tomuto typu funkce z možných světů do množin individuí se říká vlastnost, existují však i jiné typy intenzí, např. funkce z možných světů do pravdivostních hodnot, které se nazývají propozice).

Fregův příklad rozdílu mezi „Jitřenkou“ a „Venuší“ pak s snadno vyřešíme: „Jitřenka je Jitřenka“ je pravdivá ve všech možných světech (nelze mít možný svět, kde něco není identické samo se sebou), kdežto „Jitřenka je Večernice“ je pravdivá jen v některých možných světech (mj. i v našem aktuálním). Každá věta tedy označuje **jinou propozici**.

Problém s intenzionální sémantikou:

máme věty pravdivé ve všech možných světech („Jitřenka je Jitřenka“, „ $5+7=12$ “, „12 na druhou = 12^2 “); podle intenzionální teorie by měly mít tyto **nutně pravdivé věty stejné významy**, což má absurdní důsledky:

Z věty „Karel ví, že $J=J$ “ by např. vyplývalo, že „Karel ví, že $5+7=12$ “ nebo že „Karel ví, že 12 na druhou = 12^2 “, resp. Karel by potom znal všechny nutně pravdivé věty a byl by tedy vševědoucí.

Tento **paradox vševědoucnosti** ukazuje, že intenze nejsou dost jemné na to, aby rozlišily významy nutně pravdivých vět.

Pozn.: Věty s formou: „Někdo ví/věří/chce/přeje si ... něco“ se označují propoziční postoje.

Z uvedeného vyplývá nutnost postulování ještě jemnějších entity na tzv. **hyperintenzionální úrovni**, které by analyzovaly samotnou strukturu významu uvnitř propozic.

Tímto způsobem stylem pracuje např. **transparentní intenzionální logika**. (viz <http://til.phil.muni.cz/>)

K mentalizaci/psychologizaci intenzionální sémantiky

Na rozdíl od mentalizace extenzionální sémantiky zde nemáme v prvním plánu problém s intersubjektivitou resp. s identitou MR, protože intenze jsou abstraktní ideální funkce, ke kterým „má přístup“ každý uživatel jazyka. Problémy jsou naopak ontologické: pokud je význam vymezen jako abstraktní entita, jak může být zároveň konkrétním empirickým a kauzálně působícím objektem?

Fodor (1987) vymezuje **propoziční obsah mentálních stavů** jako **funkci** z kontextů do pravdivostních hodnot (analogie k funkci z možných světů do pravdivostních hodnot – k propozici, viz výše). Tyto funkce jsou **implementovány v mozku**, tj. v materiálním prostorovém a časovém prostředí, což zaručuje jejich empirickou existenci a kauzální působení.

Toto je důležitý předpoklad, který při mentalizaci/psychologizaci atomistické sémantiky hraje ústřední roli: **předpoklad naturalizmu** (v podstatě všech jevů je nějaká kauzálně působící hmota).

Ve Fodorově případě by se dalo mluvit také o **psychofyzického paralelismu** (MR/významy jsou závislé na činnosti mozku, ale o nich samotných se mluví také jako o reálných; neuronální a mentální procesy tedy probíhají paralelně).

K tomu, aby MR jako významy dostaly požadavku intersubjektivitu (tj. aby mohly být identické u různých lidí), musely by u všech lidí existovat shodné neuronální mechanismy, které danou abstraktní funkci naprosto shodně realizují – to vede k předpokladu, že určité **kognitivní struktury jsou vrozené všem lidem**, jde tedy o předpoklad **nativizmu**.

(Pozn.: tuto shodu kognitivních struktur u všech lidí si můžeme představit podobně, jako je v zásadě stejná struktura hardwaru různých počítačů – software by potom představoval abstraktní objekty, tj. matematické funkce, které jsou v hardwaru realizovány.)

Hodnocení:

Úspěšnost tohoto přístupu závisí na **adekvátnosti ontologických předpokladů (naturalizmu a nativizmu)**; pokud by se ukázalo, že jsou **nepravdivé** nebo že **nejsou potřebné**, můžeme odmítnout:

- i) Neadekvátní jsou z pohledu logické sémantiky: tento druh psychologizujících teorií významu se dopouští **kategoriální chyby**, když směšuje rovinu abstraktních (logických a matematických) objektů, které „existují“ mimo prostor a čas, s objekty empirickými, existujícími v prostotu a čase.
- ii) Je možné, že lze modelovat MR významů užívání těchto ontologických předpokladů, ovšem s použitím zásadně jiného (strukturalistického) přístupu.

Literatura:

- Fodor, J. (1987): *Psychosemantics*. Cambridge: The MIT Press/A Bradford Book.
- Fodorová J.D. (1980). *Theories of Meaning in Generative Grammar*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press. (s. 9-61).
- Frege, G. (1992): *O smyslu a významu*. Scientia et philosophia, 4., str.33-75.
- Kolář, P. (1999). *Argumenty filosofické logiky*. Praha: Filosofia.
- Ogden, C.K., Richards, I.A. (1946). *The meaning of meaning*. London: Kegan Paul, Trench, Trubner & Co.
- Peregrin, J. (1999). *Význam a struktura*. Praha: OIKOYMENH (s. 25-71).
- Tichý, P. (1996). *O čem mluvíme?* Praha: Filosofia (s.147-161).